

OBNOVENÍ SYNODÁLNÍCH DIECÉZNÍCH SNĚMŮ VE 2. POLOVINĚ 19. STOLETÍ NA PŘÍKLADU KRÁLOVÉHRADECKÉ A ČESKOBUDĚJOVICKÉ DIECÉZE

Hana STOKLASOVÁ

Synodní sněmování v pozdní antice, středověku a raném novověku¹⁾

Koncily a synody²⁾ mají v církevní tradici hluboké kořeny, které sahají až do období rané církve, přesněji do 2. st. n. l., kdy je doložena první zmínka

1) Základní informace a historický kontext dotýkající se tématu koncilů a synodálních sněmů lze nalézt v domácí i zahraniční literatuře. Ze starších českých, dnes již klasických, prací je třeba zmínit: František Xaver KRYŠTŮFEK, *Všeobecný církevní dějepis*, I–III, Praha 1883–1892; TÝŽ, *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české: od doby slavného panování císařovny Marie Terezie až do časů J. V. císaře a krále Františka Josefa I. (1740–1898)*, I–II, Praha 1898–1899; Josef TUMPACH – Antonín PODLAHA, *Český slovník bohovědný*, I–IV, Praha 1912–1930; Jaroslav KADLEC, *Církevní dějiny*, I–III, Praha 1974–1975. Z novějších prací stojí za zmínku: Bohumil ZLÁMAL, *Dějiny katolické církve*, I–III, Olomouc 1993; TÝŽ, *Příručka českých církevních dějin*, I–X, Olomouc 2005; Problematiku koncilů a synod pro období středověku podrobně zpracovali Jaroslav POLC – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002; Ze zahraničních prací lze uvést: Hubert JEDIN, *Handbuch der Kirchengeschichte*, I–VII, Freiburg–Basel–Wien, 1962–1979; *Geschichte der Katholischen Kirche. Ein Grundkurs*, Graz–Wien–Köln: Verlag Styria, 1986; Joseph F. KELLY, *The Ecumenical Councils of the Catholic Church: a History*, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press 2009; Překlady zahraničních prací: Hubert JEDIN, *Malé dějiny koncilů*, Praha 1990; August FRANZEN, *Malé církevní dějiny*, Praha 1992; Klaus SCHATZ, *Všeobecné koncily: ohniska církevních dějin*, Brno, 2014. V domácí historiografii věnoval konkrétnímu tématu největší pozornost Miloš RABAN, *Sněm české katolické církve: obnova synodality*, Praha 2000.

2) K vymezení pojmů koncil a synoda (možný i tvar synod): termíny se svým významem velmi podobají a jsou často směřovány. Filologicky je starším termínem synoda, pocházející z řeckého συνοδος (schůze, shromáždění), koncil je původem z latinského *concilium* (sněm), jeho význam je v podstatě totožný. Užívání obou pojmů nebývá v literatuře vždy jasně vymezeno, lze zobecnit,

o těchto typech církevního sněmování.³⁾ V době, kdy se utvářela struktura církve, bylo její nedílnou součástí konání lokálních sněmů, jejichž závěry přebírala i ostatní církevní společenství, přičemž s nejvyšší autoritou byly přejímány výsledky sněmů, které svolával římský biskup. Díky této tradici se shromáždění pořádaná v přednicejském období stala důležitým pramenem pro pozdější koncilní a synodní praxi. Nicejský koncil nařizoval svolávat provinční sněmy dvakrát ročně, což naznačuje, že ve 4. století už byly stálou a plně fungující institucí církve.⁴⁾ Tato tradice nebyla narušena ani v nejistých časech pozdní antiky a raného středověku, v nichž se kontinuitu církevních shromáždění podařilo udržet především na území dnešního Španělska a Francie, ve středověku tyto sněmy často dostávaly podobu smíšených světsko-církevních shromáždění, tzv. „*concilia mixta*“.⁵⁾ Boj o investituru posílil papežskou autoritu a také sebevědomí biskupů, což přispělo ke svolání čtyř papežských sněmů do Říma, nazývaných později lateránskými koncily, z nichž je jako nejzásadnější vnímán IV. lateránský koncil (1215), který byl pořádan s vědomou návazností na první církevní sněmy.⁶⁾

V českém prostředí byla tradice církevních shromáždění navázána na prostor Svaté říše římské, neboť pražské biskupství se oddělilo od řezenské diecéze. Pražští a olomoučtí biskupové se pravidelně účastnili provinčních synod v Mohuči, jejichž rozhodnutí pro ně byla závazná. Od konce 13. století je doloženo konání synod v pražské diecézi, nelze však s jistotou říci, zda se konaly pravidelně. Synody se odbývaly i v prostoru olomoucké diecéze, avšak zde měly spíše charakter soudních zasedání. Ve 14. století se pak lokální církevní sněmy staly pevnou součástí duchovního života v českých zemích, tento stav byl narušen vypuknutím husitských válek a následným náboženským rozdělením obyvatelstva. Ani v Evropě však

že termín *koncil* se používá obvykle pro církevní shromáždění, která se konají na nejvyšší úrovni a kde je zastoupena nejvyšší církevní hierarchie (tzv. všeobecný koncil). Proto je tento termín ustálen také v případě nejvýznamnějších církevních sněmů např. lateránský koncil, tridentský koncil, I. a II. vatikánský koncil. Naproti tomu pojem *synoda* se užívá především v případě, že se jedná o menší lokální církevní sněm, např. shromáždění konaná jen v rámci jedné arcidiecéze nebo diecéze. V tomto významu budou oba pojmy používány také v této stati. Srov. Heslo *Koncil*, in: Ottův slovník naučný, XIV, Praha 1899, s. 669–671; Heslo *Synoda*, in: Ottův slovník naučný, XXIV, Praha 1906, s. 495n.

3) První zmínku o konání provinčních synod, které se týkaly společného slavení Velikonoc, máme z roku 195. Srov. M. RABAN, *Sněm české katolické církve*, s. 41.

4) Tamtéž, s. 43n.

5) Tamtéž, s. 49n.

6) Tamtéž, s. 55.

nebyly svolávány církevní sněmy s dřívější pravidelností, papežové se vůči konciliarismu vymezovali a chápali ho jako nežádoucí zasahování do vlastních pravomocí a z tohoto důvodu byly od 14. století provinční synody stále více opomíjeny.⁷⁾

K oživení tradice synodálního sněmování v raném novověku výrazně přispěl tridentský koncil, který doporučoval svolávat provinční sněmy každé tři roky. Hlavním důvodem zasedání sněmů mělo být prosazování závěrů tridentského koncilu v praxi, synody se tak měly stát centralizačním a disciplinačním prvkem ve vztahu k šířící se reformaci. Obavy papežské moci z odstředivých tendencí však vedly k tomu, že byla zřízena Kongregace pro koncily, jejíž stěžejní náplní bylo přezkoumávat usnesení partikulárních sněmů. To se paradoxně stalo hlavní příčinou, proč se v následujících dvou stoletích žádné provinční synody nekonaly. Jediným úspěšným pokusem konat kontinuálně synody tak zůstala pouze činnost Karla Boromejského v milánské diecézi ve 2. polovině 16. století, jež byla zajímavým experimentem uplatňování závěrů tridentina zdola pomocí farních vizitací.⁸⁾

Pod vlivem prosazování usnesení tridentského koncilu byly na Moravě konány dvě diecézní synody v Olomouci v letech 1568 a 1591, jejichž prostřednictvím se podařilo prohlásit tridentské reformní dekrety za platné.⁹⁾ V Čechách byl tento proces realizován prostřednictvím pražské provinciální synody v roce 1605, kterou svolal na přání papeže Klementa VIII. pražský arcibiskup Zbyněk Berka z Dubé.¹⁰⁾ Toto třídní rokování bylo na dlouhou dobu posledním synodním sněmem konaným v českých zemích, neboť v období rekatolizace bránila zasedání synod nedobudovaná farní síť a velmi pozvolná konsolidace nově vzniklých biskupství. V době osvícenské pak nebyly prořimské aktivity biskupů vítány. Příčinou byla také nedůvěra papežského stolce k národním koncilům, neboť v sobě nesly jisté nebezpečí v podobě reformních směrů, které ohrožovaly centralizaci

7) Tamtéž, s. 59–66. K problematice konciliarity v předhusitském období blíže J. POLC – Z. HLEDÍKOVÁ, *Pražské synody a koncily. K problematice sněmování v době husitské* blíže Blanka ZILYNSKÁ, *Husitské synody v Čechách 1418–1440: příspěvek k úloze univerzitních mistrů v husitské církvi a revoluci*, Praha 1985.

8) M. RABAN, *Sněm české katolické církve*, s. 67–70.

9) Tamtéž, s. 68n.

10) K synodě a jejím závěrům blíže František VACEK, *Diecézní synoda pražská z r. 1605*, Sborník historického kroužku 5, 1896, s. 31n; Josef GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“ – *svatební a křestní obřad v období raného novověku*, Historická demografie 24, 2000, s. 49–82.

církve (např. galikanismus či febronianismus).¹¹⁾ Určitou náhradou synodního institutu byly biskupské konference, ty však měly pouze poradní charakter. Jako pokračování synodální tradice na nejnižší úrovni bychom také mohli vnímat diecézní a vikariátní setkávání kněží, která byla konána s pravidelnou periodicitou.¹²⁾

Obnovení synodních sněmů v 19. století

Teprve ve druhé polovině 19. století se doba jevila příznivěji a diecézní synody se začaly konat s větší frekvencí, což souviselo s opětovným příklonem k Římu a se snahou obnovit tradici pravidelného synodálního sněmování. K obnově synodality došlo v době, kdy byla pozice církve posílena uzavřením konkordátu s rakouským státem, což jí přineslo autonomii ve vnitřních otázkách a rozsáhlý vliv v oblasti školství a manželských záležitostí.¹³⁾ Upevněna byla také pozice biskupů, jimž stát už nekladl žádné překážky při kontaktu s papežským stolicem, což dávalo Římu možnost naplňovat koncepci pastorální a disciplinární obnovy církve. Snahy o vnitřní demokratizaci církve však byly bezpochyby motivovány i uvolněnou politickou atmosférou, která zavládla po ukončení neoabsolutismu na počátku šedesátých let, což glosuje jeden z autorů přispívajících do Časopisu katolického duchovenstva (dále též ČKD): „*V nastalém ruchu občanského i politického života již ani církvi není se co obávati argusového oka vlády*

11) M. RABAN, *Sněm české katolické církve*, s. 68. Blíže k pojmu galikanismus Heslo *Gallikanismus*, in: Ottův slovník naučný, IX, Praha 1895, s. 866–868; Blíže k pojmu febronianismus Heslo *Hontheim*, in: Ottův slovník naučný, XI, Praha 1897, s. 545. K febronianismus také Jiří HRBEK, *Mezi bohem a příroze- ným právem. Příspěvek k legitimizaci osvícenského panovníka v politické teorii 18. století*, in: Jaroslav Lorman – Daniela Tinková (edd.), *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, Praha 2008, s. 35–37; Eduard WINTER, *Josefinismus a jeho dějiny: příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740–1848*, Praha 1945, s. 80n.

12) M. RABAN, *Sněm české katolické církve*, s. 72n.

13) K problematice uzavření a platnosti konkordátu blíže např. Otto UR- BAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 114–116; Bohumil ZLÁ- MAL, *Průručka českých církevních dějin*, VI, Olomouc 2009, s. 50–52; Michael BOROVIČKA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA – Pavel BĚLINA, *Velké dějiny země Koruny české*, XIIa, Praha 2012, s. 475; Jiří GEORGIEV, *Mezi svépřá- vností a poručnictvím. K postavení církvi v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahl (edd.), *Bůh a bohové: církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, Praha 2003, s. 169–185; Jitka JONOVÁ, *Školské zákony v souvislosti s postupným rušením konkordátu z roku 1855*, e-Pedagogium 3, 2010, s. 19–25, [online]. Dostupné z URL: http://www.pdf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PdF/e-pedagogium/e-pedagogium_2010/eped_III.pdf, [cit. 11. 7. 2020].

světské, [...] i církvi musí býti navráceno právo k osvědčení samostatnosti její předúležité, aby starobylou již praxí svou zařízené sněmy provinciální a diecesní, a třebas i všeobecné či generální opět svolávati a o blaha svěřenců svojich starati se mohla.¹⁴⁾ Z úryvku je patrné, že v některých církevních kruzích byla očekávání týkající se synodních sněmů dosti ambiciózní. Synody měly poskytnout po dlouhé době restrikcí ze strany státu možnost určité revize stávajících poměrů uvnitř církve a nabízely prostor pro diskuzi k aktuálním otázkám a situacím, s nimiž bylo duchovenstvo konfrontováno v pastorační praxi. Výsledná usnesení synod již také nebyla formulována anathematicky, jako např. závěry tridentského koncilu, ale nesla v sobě pozitivní význam, který motivoval a vyzýval k nápravě a v neposlední řadě i umožňoval diskuzi díky tomu, že podněty k jednání byly iniciovány z řad nejnižšího duchovenstva, které se prostřednictvím vikariálních pastorálních konferencí mohlo v přípravných fázích synod vyjadřovat k projednávaným tématům.¹⁵⁾ V tom lze spatřovat určitý modernizační prvek, i když v klíčových otázkách zůstávala církev tradičně konzervativní, což ostatně na počátku 70. let potvrdilo i usnesení 1. vatikánského koncilu.

Na území habsburské monarchie tak byl v polovině 19. století zahájen proces obnovy synodality, jehož prvními vlašťovkami byly sněmy v Ostrihomi a ve Vídni konané v roce 1858. V českých poměrech byla jako první svolána pražská provinciální synoda v září roku 1860 arcibiskupem Bedřichem ze Schwarzenbergu,¹⁶⁾ konala se 8.–23. září. Průběh jednání a diskutovaná témata nastiňují dobové články v Časopise katolického duchovenstva,¹⁷⁾ v moderní odborné literatuře věnovali pozornost obsahu této synody

14) *Slovo o synodě diecézní*, Časopis katolického duchovenstva (dále ČKD) 4, 1863, č. 4, s. 251.

15) Tomáš PETRÁČEK, *Sekularizace a katolicismus v českých zemích: specifické rysy české cesty od lidové církve k nejeateističtější zemi světa*, Ostrava 2013, s. 37n.

16) Bedřich ze Schwarzenbergu (1809–1885) – syn Josefa ze Schwarzenbergu a Pavliny z Arenbergu, vystudoval filozofii a teologii, po vysvěcení v roce 1833 zahájil rychlou a úspěšnou církevní kariéru. V roce 1835 byl zvolen salzburským arcibiskupem, posléze kardinálem a roku 1850 se stal pražským arcibiskupem, tento úřad zastával až do své smrti v roce 1885. Na 1. vatikánském koncilu vznesl výhrady k dogmatu o papežské neomylnosti, avšak nakonec se mu podrobil. V roce 1860 svolal pražskou diecézní synodu, pečoval o vzdělání katolických kněží, podporoval katolíky v zahraničí a vydávání katolické literatury. Politicky zastával stanoviska české konzervativní šlechty. Srov. Heslo *ze Schwarzenberka*, in: Ottův slovník naučný, XXIII, Praha 1905, s. 89; M. BOROVIČKA – J. KAŠE – J. P. KUČERA – P. BĚLINA, *Velké dějiny zemí, XIIa*, s. 477.

17) *Provinciální sněm církevní v Praze*, ČKD 1, 1860, č. 6, s. 458–469; *Synoda provinciální Pražská r. 1860*, ČKD 1, 1860, č. 5, s. 360–371.

Miloš Raban a Tomáš Petráček.¹⁸⁾ Závěry pražské provinciální synody byly sumarizovány a kardinál Schwarzenberg je o dva roky později při svém pobytu v Římě předložil ke schválení Apoštolskému stolci a následně byly v roce 1863 vydány tiskem.

Dokument dostal název *Acta et Decreta Concilii Provinciae Pragensis*¹⁹⁾ a text je rozdělen do tří částí: první část (*Acta*) se věnuje vyhlášení synody, jejím přípravám a organizaci, druhá část (*Decreta*) obsahuje osm kapitol, v nichž jsou obsaženy projednávané body a jejich podrobné rozpracování. Pro představu uvádíme názvy kapitol, které naznačují obsah jednání: *O duchovenstvu*, *O víře a katolickém vyučování*, *O bohoslužbě*, *O svátostech*, *O stavbách a chrámovém náčiní*, *O představených církve*, *O řeholních řádech* a *O církevním jmění*. Poslední část (*Appendices*) obsahovala konkordátní usnesení, papežské listy a encykliky. Z textu je patrné, že hlavními zdroji, z nichž bylo čerpáno při projednávání konkrétních témat, byly základní dokumenty katolické církve. Především dekrety obecných koncilů, zvláště tridentského, dále celý soubor kanonického práva a také usnesení poslední synody konané v Čechách v roce 1605. Statuta, která vzešla ze synodního jednání, byla závazně platná pro celou českou církevní provincii a měla být dodržována všemi duchovními osobami, kontrola byla uskutečňována prostřednictvím vizitací. Záměrem textu bylo poskytnout farářům určité vzorce, jak jednat v různých situacích, které před ně stavěla kněžská praxe, důraz byl kladen na pastorační obnovu české církevní provincie a posílení církevní disciplíny.²⁰⁾ To je ostatně patrné i ze skutečnosti, že podstatná část projednávaných témat, se dotýkala buď přímo, nebo okrajově otázky kněžstva.²¹⁾ I přesto, že se v textu synody objevují některé modernizační prvky týkající se např. nových forem zbožnosti či církevní správy a péče o církevní majetek, jako celek vyznívá synodní usnesení dosti konzervativně. Což je doloženo nejen tím, že v závěrečném

18) Miloš Raban rekapituluje témata, o nichž bylo na sněmu jednáno, Tomáš Petráček věnuje pozornost tjejednáním, která se týkala církevního umění a památek. Srov. M. RABAN, *Sněm české katolické církve*, s. 74–81; T. PETRÁČEK, *Sekularizace a katolicismus*, s. 37–42.

19) *Acta et decreta Concilii provinciae Pragensis anno domini MDCCCLX: pontificatus Pii Papae IX. decimo quinto celebrati*, Caroli Bellmann (ed.), Pragae 1863.

20) T. PETRÁČEK, *Sekularizace a katolicismus*, s. 38n.

21) Problematice kněžského úřadu je věnována hned první kapitola *De Sacerdotio* (O kněžstvu), okrajově je pak úloha kněze definována i v posledních třech kapitolách *De Regimine ecclesiastico* (O církevní vládě), *De Regularibus* (O řeholnících), *De Bonis ecclesiasticis* (O církevním majetku). Srov. *Acta et decreta*, s. 1–34, 202–235, 236–247, 248–274.

oddílu *Appendices* je otištěno celé znění konkordátu z roku 1855 a také dogma o neposkvrněném početí Panny Marie, ale například i částmi textu pojednávajícími o kontaktech s nekatolíky, smíšených manželstvích či nekatolických kmotrech a rovněž pasážemi vztahujícími se k cenzuře knih či školnímu vzdělávání.²²⁾

Součástí synodních statut byly také instrukce týkající se konání diecézních synod v budoucnu, z nichž je cítit snaha, aby se tradice synodních sněmů na úrovni církevních provincií a diecézí obnovila a opět se stala pevnou součástí církevního života, což dobře dokumentuje úvodní věta jednoho z odstavců: „*Exoptatam Synodorum praxim innovaturis plurimum Episcopis hujus provinciae cordi est, [...]*“²³⁾ Instrukce týkající se svolávání a konání synod byly vtěleny do kapitoly VI. *O představených církve* a její podkapitoly III. nazvané *O provinciálních a diecézních synodách* (*De Synodis Provinciae et Dioecesium*). Jejich znění vesměs vycházelo z ustanovení koncilů tridentského, IV. lateránského a z instrukcí milánských sněmů. Situace v českých diecézích však byla dosti odlišná a konání synod tak, jak bylo praktikováno třeba v milánské diecézi, nebylo v našich poměrech realizovatelné, což je v textu otevřeně přiznáváno. Největší překážkou byla rozlehlost českých diecézí a jejich farností a také chudoba kněžstva. V některých oblastech by každoroční konání synod komplikovalo plynulý chod farností a výkon kněžských povinností, neslo by s sebou také nemalé cestovní náklady duchovních.²⁴⁾ S přihlédnutím k těmto okolnostem proto bylo stanoveno, aby se diecézní synody konaly vždy v následujícím roce po uskutečnění provinciální synody, jejíž závěry měly být na diecézních synodách vyhlášeny. V letech, kdy se synody nekonaly, měli biskupové podle svých možností dbát na to, aby se alespoň pravidelně odbývaly vikariátní konference a porady. Právě zavedení vikariátních konferencí bylo staronovým prvkem a ze strany kléru bylo hodnoceno velmi pozitivně. V instrukcích týkajících se konání diecézních synod však nenacházíme žádné detaily, které

22) T. PETRÁČEK, *Sekularizace a katolicismus*, s. 38n; M. RABAN, *Sněm české katolické církve*, s. 81.

23) Překlad: „Biskup této provincie si ze srdce toužebně přeje, aby byla praxe synod opět obnovena [...].“ *Acta et decreta*, s. 206–210.

24) „*Quia ob dioecesium hujus provinciae et ipsarum ex parte parochiarum amplitudinem, ob parochorum non paucorum paupertatem atque itinerum difficultatem vix possibile erit, Synodos quotannis dioecesanis cogere et legitima forma celebrare.*“ Překlad: „Kvůli rozlehlosti diecézí této provincie a zčásti i samotných farností a kvůli chudobě mnohých duchovních a nesjízdnosti cest, bude jen stěží možné synody svolávat a dle předpisů slavít každoročně.“ Tamtéž, s. 208.

by zmiňovaly, jak mají vikariátní konference probíhat. Diskuze k této problematice se teprve očekávala, měla být vedena právě na diecézních synodách, jejichž vyhlášení se po provinciální synodě chystalo. Sami duchovní měli předkládat návrhy, jakým způsobem konference vést a jaká volit témata. Určitý vzor zde již byl, neboť z podnětu českobudějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka, který měl ke svému duchovenstvu velmi demokratický přístup, se v budějovické diecézi již podobné vikariátní konference odbyvaly, měly však spíše charakter pastorálních porad, což se dozvídáme od jednoho z příspěvovatelů ČKD: „*Za veliký pokrok považovati lze zavedení pastorálních konferencí. Dle doslechu odbyvati se budou konference vikariátní v diecézi Pražské dvakráte za rok. Častější schůze duchovenstva v kraji všelikým obtížností jsou podrobeny a ovšem i s útratami spojeny. Snadněji a častěji dají se provést kongregace pastorální v sídlech biskupských, jaké jsou již v biskupském sídle v Č. Budějovicích zavedeny.*“²⁵⁾

Výběr témat diskutovaných na synodě měl být poměrně demokratický. V instrukcích je doporučováno, aby se kněží na vikariátních konferencích domluvili na tématech, která mají být biskupovi tlumočena jako vhodná k projednání.²⁶⁾ Vzorem pro charakter synodního jednání byla činnost sv. Karla Boromejského, a to zejména způsob jakým komunikoval při generálních vizitacích s podřízeným klérem. Byl kladen důraz na to, aby biskupové měli při synodním jednání osobní kontakt s přítomnými duchovními a ti se zde měli dozvědět všechno, co je nutné znát při výkonu jim svěřeného úřadu.²⁷⁾

25) *Předlohy a návrhy k synodě arcidiecéze Pražské r. 1863, ČKD 4, 1863, č. 5, s. 374.*

26) „*Singulis autem annis, quibus Synodus dioecesis cogi non poterit, curabunt Episcopi facultatibus a Sede Apostolica muniti, ut convocatis tempore opportuno Vicariis foraneis, qui collatis prius cum Clero sui districtus consiliis, vota et desideria Episcopo denuntianda exponant [...].*“ Překlad: V jednotlivých letech, kdy nemůže být diecézní synoda svolána, ať se biskupové vybavení instrukcemi Apoštolského Stolce postarají o to, aby byly při vhodné příležitosti svolány vikariátní porady kléru v jeho obvodu a aby zde byly předloženy záležitosti a přání, která je třeba oznámit biskupovi [...]. Tamtéž, s. 208.

27) „*In Synodo dioecesis videlicet, quam s. Carolus Borromeus rectissime generalem quamdam visitationem appellare solebat, Episcopi Clerum sibi commissum iterum recognoscunt, tum paterna illum charitate simul universum complectuntur, tum salutaribus monitis instruunt, tum quae pro recta universae dioeceseos administratione necessaria cognoverint, generatim statuunt, sanciunt atque decernunt.*“ Překlad: Při diecézní synodě, podobně jako mívával kdysi ve zvyku sv. Karel Boromejský vykonávat řádně generální vizitace, měli by si biskupové připomenout své duchovní, kteří se zde sešli, s otcovskou přívětí-

Diecézní synody v českých biskupstvích v roce 1863

Jak se instrukce o konání diecézních synod odrazily v praxi, lze dokumentovat z archivních pramenů, neboť tři roky poté, co se konala provinciální synoda v Praze, se podařilo svolat diecézní synody ve všech českých biskupstvích. Tato skutečnost byla kladně komentována v dobové katolické publicistice. Jeden z autorů Časopisu katolického duchovenstva charakterizoval účel diecézních synod těmito slovy: „[...] účelem synody diecézní jest praktické provedení toho, co nařízeno sněmem provinciálním [...] Písemná korespondence nikdy není sto nahradit živou a obživující, na srdce působící rozmluvu ústní při schůzi vespolné.“²⁸⁾ V článku také podrobně nastínil, co duchovní od synodních jednání očekávají. Vzhledem k tomu, že výsledky jednání diecézních synod nepodléhaly kontrole ze strany Říma, nesmělo se na nich jednat o záležitostech týkajících se dogmat, diskutovat se měla především problematika spjatá s praxí, obvykle liturgickou a pastorační. V českých poměrech byla zvláště palčivě pocíťována potřeba reformy liturgie, neboť duchovní byli čím dál častěji konfrontováni s nechutí farníků podřizovat se rigidním požadavkům církve při poskytování přechodových rituálů. Věřící se stávali stále více sebevědomými a na základě rozmanitých argumentací odmítali podstupovat některé prvky církevních obřadů, čemuž kněží čelili jen obtížně. Zpřesnění liturgických pravidel, která byla doposud praktikována spíše zvykově, mělo posílit pozice duchovních při výkonu rituálů. To potvrzuje i autor výše zmíněného článku: „[...] ale nutná, křiklavá už jest potřeba, aby se tu cosi pevného ustanovilo od autority rovněž vážné, jako všem milé, od sněmu církevního; abychom v liturgii nepodobali se více třtině větrem se klátící, alebž aby žádoucí svornost a jednota i tu prochvívala veškeré úkony kněžské.“²⁹⁾ Pisatel zmínil i některé konkrétní záležitosti, které vyžadovaly zpřesnění: „Zvláště jest i žádoucnó, aby odpolední služby Boží, o nichž v římském rituále ničeho nenalézáme, a kterých přeče u nás vůbec obyčejně jsou, jednomyslně a důstojně upraveny byly. [...] Jak velice i jiných oprav v liturgii se dožadujeme, nelze na tomto místě do podrobná rozložiti. Poukazujeme jen ještě na to, že co se týká křtu v domech soukromých, pohřbu vůbec, zvlášť pak v osadách smíšených atd., potřebná nařízení na synodě se státi mohou. [...] Velice i na to se těšíme, že v rituale položen anebo vůbec synodou vyměřen bude způsob, jakýmž

vostí je všechny přivítat, užitečnými napomenutími je poučit, aby se dozvěděli všechno, co je nezbytné vědět pro řádnou správu farností, a tyto záležitosti ustanovit, rozhodnout a slavnostně vyhlásit. Tamtéž.

28) Slovo o synodě, s. 252.

29) Tamtéž, s. 253.

by se výstava nejsv. svátosti všeobecně upravití a praxis ustáliti mohla, jelikož i v tom různé nepořádky vznikly.³⁰⁾

Konec léta roku 1863 se tedy stal dobou, kdy bylo po více než tři sta letech ohlášeno konání diecézních synod ve všech českých biskupstvích. Konání pražské diecézní synody bylo oznámeno 21. června 1863, latinský text v plném znění byl otištěn v Časopise katolického duchovenstva.³¹⁾ Oznámení synodních sněmů v ostatních diecézích následovala vzápětí, ve všech biskupstvích se konaly ve stejné době. V Litoměřicích svolal synodu biskup Augustin Bartoloměj Hille³²⁾ na stejné datum jako v Praze, na 1.–3. září. V Českých Budějovicích se synoda konala 31. srpna – 3. září a svolal ji biskup Jan Valerián Jirsík.³³⁾ Diecézní synodu v Hradci Králové oznámil biskup Karel Boromejský Hanl z Kirchtreu v červenci a konala se o 2 týdny později než v ostatních diecézích, 15.–17. září roku 1863.³⁴⁾

30) Tamtéž, s. 256.

31) *Svolání synody pražské*, ČKD 4, 1863, č. 4, s. 310.

32) Augustin Bartoloměj Hille (1786–1865) – narozen ve Velkém Šenově, kaplanem ve Šluknově, roku 1820 byl jmenován profesorem pastorální teologie v litoměřickém semináři a od roku 1832 zastával biskupský úřad v litoměřické diecézi. Během svého působení založil chlapecký seminář v Bohosudově a nemocnici a ústav pro hluchoněmé v Litoměřicích. Blíže Heslo *Hille*, in: Ottův slovník naučný, XI, Praha 1897, s. 290; Martin BARUS, *150 let od úmrtí biskupa Hilleho*, Zdislava. Časopis litoměřické diecéze 20, 2015, č. 2, s. 10–13.

33) Jirsík Jan Valerián (1798–1883) – gymnázium a filozofii studoval v Hradci Králové, Praze a Litomyšli, teologii v pražském semináři, kde byl v roce 1820 vysvěcen na kněze. Od roku 1846 byl kanovníkem na Hradčanech a kazatelem chrámu sv. Víta. V roce 1851 byl jmenován biskupem v Českých Budějovicích, kde postupně založil studentský seminář, české gymnázium, ústav pro hluchoněmé a školu pro české dívky pod patronací Kongregace školských sester de Notre Dame. Jeho aktivity byly velmi oceňovány, ale přinesly mu i nevráživost vídeňské vlády. Byl literárně činný, jeho díla byla hojně čtena a opakovaně vydávána (např. Bohomil, Populární dogmatika, Kázání na všechny neděle a svátky celého roku). Blíže Heslo *Jirsík*, in: Ottův slovník naučný, XIII, Praha 1898, s. 560n; Josef TUMPACH – Antonín PODLAHA, *Bibliografie české katolické literatury náboženské od roku 1828 až do konce roku 1913*, V, Praha 1923, s. 2090. K působení a dílu Jana Valeriána Jirsíka blíže Jaroslav KADLEC, *Jan Valerián Jirsík: Biskup českobudějovický*, České Budějovice 1993; Karel PLETZER, *Biskup Jan Valerian Jirsík 1798–1883: Soupis literární činnosti a literatury o něm*, České Budějovice 1993.

34) Hanl Karel Boromejský z Kirchtreu (1782–1875) – studia a vysvěcení absolvoval v Litoměřicích, vystřídal několik kaplanských a farářských míst (např. Březno, Prunéřov). V roce 1822 byl zvolen pražským kanovníkem a v roce 1831 královéhradeckým biskupem. Během svého působení v diecézi založil chlapecký seminář Boromeum, rozšiřoval farní síť, měl zájem o chrámovou hudbu (vydal *Kancionálek český*, 1874). Blíže Heslo *Hanl*, in: Ottův slovník naučný, X, Praha 1896, s. 850; K působení Karla Hanla v královéhradecké

Diecézní synody čerpaly témata pro svá jednání z vytištěných statut pražské provinciální synody, jejichž vydání bylo oznámeno arcibiskupským listem již v březnu roku 1863, jak ale naznačuje recenze v ČKD, i přes toto oznámení nebyla tištěná podoba závěrů pražské provinciální synody v době, kdy bylo ohlášeno konání diecézních synod, ještě k dispozici.³⁵⁾ Byla vydána až krátce předtím, příliš na závadu to však nebylo, protože hlavní témata byla výtčena kardinálem Schwarzenbergem již na konci května, kdy bylo v oběžníku pražské arcidiecéze uveřejněno 13 bodů, jež měly být na synodách projednávány. Nešlo však o striktní nařízení, ale spíše o tematické okruhy, o nichž se mělo za to, že jsou aktuální a že budou ještě dále modifikovány. Ostatně jak se dozvídáme z dobových komentářů, kdokoli mohl navrhnout i jiné téma: „*Předložené články ustanovovaly směr a meze, oč a pokud nařízené porady pohybovati se měly. Mimo to bylo každému na vůli dáno v poradě přednésti svoje zvláštní přání a učiniti návrhy také o jiných věcech, o kterých by se na příští synodě jednati mělo.*“³⁶⁾

Jaká témata tedy považoval pražský arcibiskup Schwarzenberg za aktuální? Okruhy stanovil takto (parafrázujeme z dobové katolické publicistiky): 1. O návrhu revize překladu tridentského vyznání víry; 2. O slavení výročního dne zvolení papeže; 3. O pastorálních konferencích; 4. O zřízení kněžských exercicií a misii pro lid; 5. O učitelských exerciciích a o založení učitelského semináře; 6. O mládeži pracující v továrnách; 7. O církevních zákonech týkajících se kultu Nejsvětější Svátosti; 8. O biskupských pravomocech v záležitostech zpovědi; 9. O povznesení církevního umění, zvelebení kostelních budov a zavedení funkce konzervátora; 10. O zavedení duchovního soudu; 11. O farním konkurzu; 12. O dědictví sv. Vojtěcha sloužícího k podpoře diecézního duchovenstva; 13. O kněžských závětech. Jaký obsah se skrýval pod názvy témat, přibližují články v Časopise katolického duchovenstva.³⁷⁾ Témata lze rozdělit do tří okruhů podle toho, na co cílila. Největší část se dotýkala snahy reformovat starší nařízení vycházející ze

diecézi podrobně Jana CROŤ, *Královéhradečtí biskupové a jejich rezidence*, Hradec Králové 2014, s. 185–205; TÁŽ, *Mládí a zrání Karla Boromejského Hanla*, in: Petr Polehla (ed.), 350 let královéhradecké diecéze, Červený Kostelec 2015, s. 147–160.

35) *Synoda provinciální*, s. 360.

36) *Předlohy a návrhy*, s. 371n.

37) Nejpodrobněji se obsahu témat věnuje stat' *Předlohy a návrhy*, s. 371–383. Pod článkem je uvedena zkratka autora K. V., patrně se jedná o Karla Vinařického, který měl zásluhu na obnovení Časopisu katolického duchovenstva v roce 1860 a byl až do své smrti v roce 1869 jeho hlavním redaktorem. Srov. Heslo *Vinařický Karel*, in: Ottův slovník naučný, XXVI, Praha 2002, s. 715–719; J. TUMPACH – A. PODLAHA, *Bibliografie české katolické literatury*, V, s. 2140.

závěřů tridentina s cílem přizpůsobit je dobové realitě. K revizi byl navrhován např. překlad kněžské přísahy vyznání víry do obou zemských jazyků, protože jeho původní formulace byla již zastaralá. Dále byla redukována povinnost duchovních účastnit se misijní činnosti určené věřícím, neboť zejména v pražských farnostech byli kněží těmito povinnostmi přetěžováni. Nově byly zavedeny pastorační konference, jež měly pomoci řešit sporné záležitosti pastorační praxe. Diskuze měla být vedena o frekvenci a způsobu vystavování nejsvětější Svátosti, které se jevily církevním autoritám jako příliš exaltované. Zlepšení si žádaly také některé záležitosti týkající se výkonu farařského úřadu, jednalo se např. o zřízení duchovních soudů, jež by zajistily spravedlivé posuzování kněžských poklesků a zabránily nespravedlivému osočování bezúhonných kněží. Podobně bylo vyzýváno k vydání nového farního konkursního řádu, který by garantoval duchovním spravedlivý a jasně vymezený postup v karierním žebříčku. Požadováno bylo rovněž stanovisko synodní autority k otázce kněžských závětí, které vyvolávaly v řadách laiků dojem, že církev nepřijatelným způsobem hromadí majetky.

Druhý okruh témat cílil na povzbuzení víry a disciplíny věřících, jež měla být upevněna např. prostřednictvím účasti při výročních oslavách zvolení papeže, posílením lidových misí nebo zvýšeným dohledem nad mládeží v továrnách.

Jako poslední okruh bychom mohli vymezit témata týkající se snahy církve poskytnout pomoc potřebným. Jednalo se o podporu chudého kněžstva, zřízení učitelských seminářů, jež by usnadnily přístup ke vzdělání nemajetným studentům, nebo o podporu literátských spolků a zavedení funkce vikariátního konzervátora, který by se věnoval péči o církevní stavby. Všechna tato témata měla být projednávána během léta roku 1863 na vikariátních konferencích, měla být doplněna o další návrhy a kompletní seznam duchovních, kteří se hodlali synody účastnit, a následně postoupena generálnímu vikariátu.

Jak byl tento záměr naplňován a jak probíhala organizace synod, můžeme sledovat díky dochovaným archivním pramenům, jejichž prostřednictvím lze komparovat přípravu a průběh synodního procesu v konkrétních diecézích. To nám také umožňuje učinit si představu, jak autonomně biskupové v těchto záležitostech rozhodovali a do jaké míry museli respektovat instrukce pražského arcibiskupství. Synodní proces budeme sledovat na příkladu dvou biskupství, královéhradeckého a českobudějovického.

Příprava a průběh synod v královéhradecké a českobudějovické diecézi³⁸⁾

Co se týče samotné organizace synod, zdá se, že biskupové v obou diecézích se přesně řídili instrukcemi z arcibiskupství, neboť postup svolávání synody byl téměř identický. V královéhradecké diecézi ohlásil konání synody biskup Karel Boromejský Hanl 11. července 1863 listem, který byl koncipován po vzoru listu arcibiskupa Schwarzenberga.³⁹⁾ Oznámení o konání synody se dělo dvojím směrem. Jednak do Říma k papeži Piovi IX., od něhož v průběhu července přišlo apoštolské požehnání, v němž papež uděloval plnomocné odpustky věřícím, kteří se v době konání synody přijdou vyzpovídat do královéhradeckého katedrálního chrámu sv. Ducha a přijmou zde svátost oltářní.⁴⁰⁾ V srpnu bylo z Říma do Hradce Králové ještě zasláno připomenutí, aby se biskup postaral o hojnou účast duchovenstva, žádoucí byla zvláště přítomnost děkanů a vikářů, faráře mohl biskup z vážných důvodů omluvit, zejména pokud by byl narušen běžný provoz farností.⁴¹⁾

Opačným směrem, tedy k podřízenému duchovenstvu, mířily organizační instrukce týkající se diecézní synody. Biskupský list s textem o svolání synody byl odeslán na vikariátní úřady, kde je museli podepsat všichni duchovní, čímž stvrdili, že jim bylo konání synody včas oznámeno. V Konsistoriálních kurendách (č. 23) bylo na začátku července 1863 publikováno 13 tematických okruhů stanovených arcibiskupem jako základ synodního jednání. Povinností vikářů pak bylo uspořádat během

38) Archiválie týkající se konání českobudějovické diecézní synody jsou uloženy v archivním fondu Státní oblastní archiv Třeboň (dále jen SOA Třeboň), Biskupský archiv České Budějovice (1785–1949), I. synoda českobudějovické diecéze v r. 1863, příprava a vlastní jednání (1858–1863), II. /4/ b/ 6, J. V. Jirsík, fol. 1–351. Archiválie týkající se královéhradecké diecézní synody jsou uloženy v Státní okresní archiv Hradec Králové (dále jen SOKA Hradec Králové), Biskupská konzistoř Hradec Králové, AP 1781, XII. Synodalia 1863–1890, kart. 68.

39) Tamtéž, Convocatio Synodi dioeceseanae Pragensis. Edictum Indictionis; Convocatio Synodi dioeceseanae Reginae-Hradecensis. Edictum Indictionis, 1863.

40) Tamtéž, Pius IX., Benedictionem, 17. 7. 1863.

41) „[...] *Tuo prudenti iudicio relinquitur excusationes excipere, ac ab accessu indulgenter eximere eos omnes, praesertim parochos, qui legitimo impedimento detenti accedere nequeunt, [...] curandum est ut parochi decanales, aut vicarii foranei Sacro Conventui non desint.*“ Překlad: Tvému uvážlivému rozhodnutí ponechávám přijmout omluvy a z účasti milostivě vyjmout všechny ty, zvláště pak faráře, kteří se nemohou dostavit z ospravedlnitelných důvodů, [...] je však třeba se postarat, aby na synodě nechyběli děkani nebo vikáři. Tamtéž, Epistula Pii IX., 8. 8. 1863.

července přípravné vikariátní pastorální konference, na nichž byly tyto body předběžně projednány. Závěry vikariátních konferencí však mohly obsahovat i návrhy jiných témat.⁴²⁾ Všechny vikariáty královéhradecké diecéze vykazovaly vskutku skvělou disciplínu, protože v rozmezí 14 dnů na přelomu července a srpna odeslaly pečlivě vypracované elaboráty, které byly doplněny zprávou o průběhu konference (např. kdo o čem referoval) a také podpisy zúčastněných duchovních. Tyto prameny nabízejí zajímavý pohled na to, jak záležitost jednotlivé vikariáty pojaly, některé zprávy jsou dosti obšírné, jiné naopak stručnější, všechny jsou pojednány v němčině. Od jednotlivých farářů a kaplanů také přicházela potvrzení účasti na synodě, případně omluvy s vysvětlením.

Téměř identicky vypadala příprava v českobudějovické diecézi, snad jedině s tím rozdílem, že synodě nepožehnal papež, jako tomu bylo v případě královéhradecké diecéze, v archívním fondu nalézáme pouze požehnání pražského arcibiskupa Schwarzenberga. Rovněž z Českých Budějovic bylo odesláno do všech vikariátů pozvání na synodu a body navrhané k projednání a na přelomu července a srpna byly posílány zpět zprávy o konání vikariátních konferencí a seznamy duchovních, kteří se synody hodlají zúčastnit. V biskupském archivu se dochovaly soupisy farářů, kteří se omlouvali z účasti, a nejčastější příčinou byla nemožnost zajistit za sebe náhradu, jako důvod byla uváděna také finanční nákladnost cesty či velká vzdálenost místa jednání.⁴³⁾

Aby byl zaručen správný procesní průběh synody, objednala si královéhradecká diecéze u pražského tiskaře a nakladatele Karla Bellmanna 300 exemplářů dokumentu nazvaného *Norma in actionibus Synodi Dioeciesanae Reginae-Hradecensis*, který byl jakýmsi organizačním a ceremoniálním řádem připravované synody.⁴⁴⁾ Stejnou *Normu* si u Bellmanna

42) Srov. *Předlohy a návrhy*, s. 371n.

43) Např. v dokumentech z pacovského vikariátu nacházíme tyto důvody neúčasti: „*Nemohu, jelikož v stavu nejsem tyto výlohy podniknouti a v mých nepříznivých poměrech za sebe duchovního obstarati, an by mne v mé nepřítomnosti zastoupil.*“ To uvádí farář Blatenský z Věžné. Podobně vysvětluje svou nepřítomnost farář Čechmann z Vonšova: „*Nemohu ve zdejších okolí bez větších nesnází dostati kněze, kterýž by mne u mé nepřítomnosti zastával, a cesta z kraje Čáslavského až do Budějovic byla by s velikými výlohami spojena.*“ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice (1785–1949), I. synoda českobudějovické diecéze v r. 1863, příprava a vlastní jednání (1858–1863), II./4/b/6, J. V. Jirsík, fol. 170–223.

44) SOkA Hradec Králové, Biskupská konzistoř Hradec Králové, AP 1781, XII. Synodalia 1863–1890, kart. 68, Rechnung Norma Synodi, 6. 8. 1863; Názyv jednotlivých organizačních řádů naznačovaly, pro jaké diecéze jsou určeny.

objednalo i českobudějovické biskupství a je nepochybné, že předloha k tisku přišla z pražského arcibiskupství, protože i organizace pražské diecézní synody se řídila stejným řádem. Porovnáme-li obsah všech tří příruček, jsou téměř identické, a to i co do počtu stran, liší se pouze názvy míst, kde se jednání odbyvalo. Instrukce byly zpracovány do nejmenších detailů, předepsáno bylo oblečení pro jednotlivé účastníky, jejich funkce, zasedací pořádek, časový rozvrh jednání, složení sekcí, systém hlasování či modlitby doprovázející jednání.

Způsob organizace synod byl tedy bezpochyby určován centrálně z arcibiskupství. Jinak už tomu ale bylo v případě témat, která byla na synodách projednávána. Jak již bylo zmíněno, pražský arcibiskup stanovil třináct jednacích okruhů, vikariátní konference konané na úrovních jednotlivých biskupství je měly projednat a rozhodnout, zda budou předmětem jednání i na synodách, případně přidat vlastní témata. Na základě návrhů z vikariátních konferencí se vytvářel na biskupských úradech aktualizovaný seznam otázek, o nichž mělo být jednáno. Ve fondech obou biskupství je tento proces velmi dobře pozorovatelný, neboť se zde nachází koncepty bodů určených k jednání, které byly postupně doplňovány, proškrtávány a upřesňovány. Z vikariátních debat vyplynulo, že duchovní by uvítali mnohem větší diskusi k pastoračním problémům, s nimiž se potkávali v každodenní praxi. Palčivá byla zvláště otázka vysluhování svátostí, nejčastěji se objevovaly požadavky na řešení manželských záležitostí, zejména poučení snoubenců a manželské překážky, dále školení porodních babiček v záležitosti nouzového křtu nebo otázka pohřbívání sebevrahů.⁴⁵⁾ Co nakonec jednotlivá biskupství zařadila na program synodních jednání,

Srov. *Norma in actionibus Synodi dioeceseanae Reginae-Hradecensis servanda: ex mandato reverendissimi, illustrissimi ac excellentissimi domini Caroli Borromaei Hanl, Praegae Typis et charta Caroli Bellmann 1863; Norma in actionibus Synodi dioeceseanae Budvicensis servanda: ex mandato reverendissimi ac illustrissimi domini domini Joannis Valeriani, episcopi Bohemo-Budviceni, Praegae Typis et charta Caroli Bellmann 1863; Norma in actionibus Synodi dioeceseanae Pragensis servanda: ex mandato eminentissimi, reverendissimi ac celsissimi domini domini Friderici cardinalis Schwarzenberg, archiepiscopi et principis, Praegae Typis et charta Caroli Bellmann 1863.*

45) Potřeba řešit tyto záležitosti se úměrně zvyšovala s postupující modernizací a sekularizací společnosti. V archivu královéhradeckého biskupství je řada protokolů z pastorálních konferencí z počátku osmdesátých let 19. století, kde je tento trend jasně patrný. Z toho je evidentní, že ve společnosti nastával zápas o to, zda budou přechodové rituály poskytovány v takové podobě jako dosud a zda bude církev i v budoucnu jejich jediným garantem. Srov. SOKA Hradec Králové, Biskupská konzistoř Hradec Králové, AP 1781, XII. Synodalia 1863–1890, kart. 69, Protokoly z pastorálních konferencí 1882–1883.

naznačuje tisk závěrečných statut, která byla po skončení synod v obou diecézích vydána.⁴⁶⁾

V královéhradecké diecézi se okruhy projednávaných témat shodovaly s původními třinácti návrhy arcibiskupa Schwarzenberga. Do jednání byla přidána pouze tři další témata: O kněžském oděvu, O literátských bratrstvech a O podpoře platů duchovních. Do jaké míry byly při tom zohledněny žádosti duchovních z vikariátních konferencí, či zda byla inspirací předcházející pražská provinciální synoda, kde se tato témata také diskutovala, lze těžko odhadnout.

Otázka oděvu duchovních souvisela s potřebou vymezit se vůči vzrůstajícímu se nešvaru některých kněží oblékat si to, co běžně nosili laici. V textu je nařízeno sloužit mše a ostatní církevní obřady výhradně v taláru, při ostatních necírkevních činnostech bylo dovoleno užívat jakýkoli oděv, ale důstojný a tmavých barev. Doporučeno bylo, aby duchovní nosili spíše jednoduchou suknicí sahající do půlky holení než světský oděv rozdělený v pase na dvě části, tedy kalhoty a košili. Výslovně bylo zakázáno nosit jako svrchní oděv lehkou bílou košili s rozhalenkou na hrudi opatřenou zlatými či stříbrnými knoflíky nebo tkaničkami. Přísně se také zakazovalo nosit jakékoli ozdoby a šperky, případně se oblékat do oděvů různých laických spolků, jejichž členy se kněží ve farních komunitách stávali.⁴⁷⁾ Zařazení tohoto bodu na program jednání dokazuje to, že duchovní se ve způsobu oblékání stále více přibližovali svým farníkům, a možná také to, že dlouhá suknice sahající pod kolena nebyla právě nejpraktičtějším oděvem pro všední dny.

Projednávání tématu literátských spolků se týkalo snahy podpořit vznik těchto sodalit ve farnostech. Literátská společenství obstarávala hudební doprovod při církevních obřadech a tvořila nedílnou součást všech církevních

46) *Statuta primae Synodi dioeclesanae Reginae-Hradecii Anno Domini MDCCCLXIII diebus XV. XVI. et XVII. Septembris in ecclesia cathedrali ad S. Spiritum celebratae*, Reginae-Hradecii Sumptibus Episc. Consistorii 1864; *Acta et statuta Synodi dioeclesanae Budvicensis Anno Domini MDCCCLXIII. celebratae*, Budvicii-Bohemorum F. Zdarssa 1863.

47) „[...] *sit veste talari indutus [...] Extra ecclesiasticas funciones allis etiam vestibus uti licet, sed honestis et obscuri coloris. [...] Vestis haec corpus modeste usque ad media crura contegat, sit formae simplicis et non mundanae, potius uno globulorum tractu quam duobus anterius clausa. [...] Levitatem vero illam, candidum indusium, aperta circa pectus subucula gestandi aureisque vel argenteis globulis et catenulis vel acubus exornandi districe prohibemus. [...] sancimus etiam, ne quis vir ecclesiasticus, cuiuscunque sit ordinis seu conditionis ornamenta quaecumque usurpare audeat [...] in vestimentis [...] ad varias laicorum sodalitates propius accedunt [...], expresse interdicimus.*“ *Statuta primae Synodi dioeclesanae Reginae-Hradecii*, s. 12.

akcí. Vzhledem k tomu, že v době josefínské byla náboženská bratrstva redukována kvůli exaltovanosti a pompéznosti barokních obřadů, které odpovídaly osvícenské představě o niterné a skromné zbožnosti, usilovala církev po odeznění těchto restrikcí o jejich obnovení. Za tím účelem měli biskupové po poradě s klérem stanovit pravidla pro vznik a fungování bratrstev, což se také královéhradecké synodě podařilo a příslušná kapitola obsahuje ucelený soubor pravidel platných pro vznik těchto hudebních a pěveckých spolků.⁴⁸⁾

Poslední téma, které bylo v Hradci Králové přidáno do jednacího řádu, byla otázka podpory platů duchovních, což není překvapující. Materiální poměry farního kléru, který stál v církevní hierarchii nejnižší, se v průběhu 19. století zhoršovaly, z tohoto důvodu bylo již na provinciální synodě duchovenstvo vyzváno, aby zvážilo založení nadace, která by poskytovala podporu chudému kněžstvu. Proto bylo rozhodnuto o založení nadace s názvem Dědictví sv. Jana Nepomuckého (*Haereditas S. Joannis Nepomuceni*), cílem bylo získávat dary a finanční podporu, jež měla být směřována potřebným kněžím, kteří se ocitli ve svízelné finanční situaci, případně jim výnos jejich farností neposkytoval dostatečnou obživu.⁴⁹⁾

Jak vypadala skladba diskutovaných témat na synodě v Českých Budějovicích a do jaké míry se odlišovala od královéhradeckého jednání, dokládá tisk českobudějovických statut, která ukazují překvapivě mnoho rozdílů, a to jak ve volbě témat tak i jejich počtu. Statuta českobudějovické diecéze se na první pohled odlišují svou strukturou, jsou mnohem více podobná tisku usnesení pražské provinciální synody. Kromě synodních statut zde totiž nacházíme také řadu doprovodných dokumentů, v úvodu jsou oddíly *Actiones a Decreta*, v nichž je organizační řád synody a dokumenty, o něž se jednání opírá.⁵⁰⁾ Závěrečnou část tvoří *Appendices*, kde jsou otištěny výnosy vztahující se k přijatým synodním usnesením.⁵¹⁾

Obsah českobudějovického jednání byl rozčleněn na více bodů, než tomu bylo v případě královéhradecké synody. Zatímco v Hradci Králové bylo osmnáct jednacích témat, zde jich bylo třicet dva, což je téměř dvojnásobek. Prolistování tisku statut však naznačuje, že zatímco v královéhradecké diecézi byla usnesení formulována velmi široce a v mnoha ohledech komplexně, zde jsou témata pojednána stručněji a často s přímými odkazy na usnesení pražské provinciální synody. Kromě zmíněných třinácti okruhů

48) Tamtéž, s. 15–19.

49) Tamtéž, s. 58–62.

50) *Acta et statuta Synodi dioeceseanae Budvicensis Anno Domini MDCCC-LXIII. celebratae*, Budvicii-Bohemorum F. Zdarssa 1863, s. 5–40.

51) Tamtéž, s. 67–81.

byla do jednání přidána další témata především z oblasti mešní liturgie, liturgie svátostí, řešeno bylo i postavení duchovního ve farní komunitě. Lze říci, že v tomto ohledu definovala českobudějovická synoda mnohem přesněji problémy, které duchovní považovali za nutné prodiskutovat. Z bodů, které byly do jednání začleněny na návrh vikariátního kléru, vysvítá, že postupující sekularizace společnosti a farních komunit nutila faráře přistupovat na řadu kompromisů, které byly v rozporu s církevními nařízeními, což je na synodě kritizováno. Velmi důrazně je v textu připomenuto dodržování liturgických předpisů při vysluhování svátostí, synodní usnesení se zmiňuje, že čím dál častěji dochází k řadě prohřešků, jež jsou zde i konkretizovány. Zdůrazňuje se, aby obřady prvního sv. přijímání byly konány vždy v čase druhé velikonoční neděle a aby byl dodržen jejich slavnostní charakter.⁵²⁾ Podobně jsou kněží vyzýváni, aby chodili zaopatřovat nemocné dostatečně viditelně, protože nesou svátost oltářní, což zasluhuje pozornost. V praxi to znamenalo jít k nemocnému v kněžském oděvu a za doprovodu ministrantů, kteří celou cestu zvonili zvonkem, kněz měl žehnat kolemjdoucím a těm, jež se na cestě k průvodu připojili.⁵³⁾ Z dobových pramenů víme, že v poslední třetině 19. století se zvláště ve městech kněží stále častěji této publicitě bránili, jednak s ohledem na nemocného a pak kvůli tomu, že v nočním čase byli nejednou vysmívání od pozdních návštěvníků hostinců.⁵⁴⁾ Kritizován byl také nešvar farníků zpovídat se jiným duchovním, než těm, kteří působili trvale ve farnosti. Statuta sice povolovala zpověď u jiného než domácího kněze, ale nanejvýš jednou za rok před Velikonocemi.⁵⁵⁾ Apelováno bylo i na posílení slábnoucí zbožnosti obyvatel, například pravidelným konáním ranních exhort či modlitbami za požehnání úrody na polích.⁵⁶⁾

Velká pozornost je ve statutech věnována pozici duchovního ve farní komunitě. Synoda zdůrazňuje, že kněz by si měl za všech okolností zachovat určitý odstup od svých farníků, který nemá být známkou povýšenosti, ale

52) „[...] *quo splendori poterit, modo celebretur; optamus ac in Domino statuimus, ut si commode fieri potest, Dominica in Albis, et quidem intra Missarum solemnias, habita oratione fervoris plena celebretur* [...]“ Tamtéž, s. 50.

53) „[...] *SS. Eucharistia publice et honorifice ad infirmos deferatur a sacerdote superpelliceo et stola induto, lumine praecedente et ministro tintinnabulum continuo pulsante, comitantibus eandem, si commode fieri potest, piis Christifidelibus, mandantes insuper, [...]*“ Tamtéž.

54) Antonín SKOČDOPOLE, *Příručná kniha bohosloví pastýřského*, II, Praha 1891, s. 681.

55) „[...] *in Domino praecipimus, ut parochi saltem semel per annum, et praesertim tempore paschali, aliquem externum sacerdotem ad confessiones excipiendas vocent, [...]*“ Tamtéž, s. 52.

56) Tamtéž, s. 56.

spíše distinkce kněžského stavu. Ve čtyřech kapitolách se připomíná řada věcí, které měly kněžskému stavu zachovat důstojnost.⁵⁷⁾ Kněží se neměli zapojovat do žádných politických stran a spolků a vést politické debaty na téma změny společenského řádu. Měli zůstat vždy nestranní a zvláště přísně bylo zapovězeno, aby politické agitace zaznívaly z kazatelen.⁵⁸⁾ Dále se připomíná, aby duchovní večer neopouštěli zbytečně faru, důrazně se zakazovalo především navštěvovat hostince či vycházet za zábavou. Všem kněžím v diecézi se také zapovídalo účastnit se honitby, vlastnit honební povolení či o něj žádat světské úřady.⁵⁹⁾ Podobně jako v královéhradecké diecézi, byla i v Českých Budějovicích zřízena nadace na podporu chudých kněží, v tomto případě byl patronem sv. Mikuláš (*Sodalitas Sancti Nicolai*).⁶⁰⁾

To, že si klérus v mnoha záležitostech, které ho potkávaly v běžném farním provozu, nevěděl rady, dokládá bod č. 23, v němž synoda oznamuje zřízení rady teologů pro teologické otázky (*Congregatio Theologorum pro dilucidandis quaestionibus theologicis*). Ta se měla skládat s profesory teologie, kteří vyučovali na diecézním teologickém institutu v Českých Budějovicích. Na ně se kněží mohli kdykoli obrátit, pokud při výkonu svého úřadu narazili na záležitosti, jejichž řešení či výklad byly nejisté.⁶¹⁾

Shrnutí problematiky

Pokud na základě vytištěných statut komparujeme jednání synod v obou diecézích, nabízí se několik závěrů. Archiválie, které se dochovaly k procesu příprav obou synod, svědčí o tom, že biskupové se nepouštěli do žádných experimentů a zcela respektovali pokyny pražské arcidiecéze.

57) Tamtéž, s. 60–65.

58) „*Animarum curatus non sit indifferens quoad res politicas [...] sed potius nonnisi externa quadam necessitate provocatus de rebus politicis loquatur, idque solum in conversatione privata, nullatenus vero occasione functionum ecclesiasticarum et multo minus e sacro ambone. [...] Caveat, quantum fieri potest, ab hominibus factiosis, qui ordinem publicum turbare aut evertere moliantur.*“ Tamtéž, s. 61n.

59) „[...] *prohibemus, ne quis Clericorum post coenam seris iam vespers sub praetextu recreationis domum suam deserat, et eo minus cauponas frequentare praesumat, [...] venationem quamcunque, quae cum apparatu et strepitu magno fiat, omnibus et singulis Dioeceseos Nostrae sacerdotibus omnino interdiximus. [...] neve ab instantia politica venandi licentiam exquirat.*“ Tamtéž, s. 63.

60) Tamtéž, s. 65.

61) „[...] *ad quam singuli Dioeceseos sacerdotes et animarum pastores tuto recurrere poterunt, quandocumque difficiliorum quaestionum dilucidationem, casuum conscientiae – salvo tamen sigilli sacramentalis officio – resolutionem, sacrorum rituum et iuris canonici profundiorum explanationem postulaverint.*“ Tamtéž, s. 60.

Totéž se týká i samotného průběhu synodního zasedání. Jinak už je tomu ale v případě volby témat.

Je zjevné, že královéhradecká synoda se ve výběru témat do velké míry inspirovala jednáním pražské provinciální synody. Účastníci respektovali přání arcibiskupa Schwarzenberga, aby byla témata projednána důkladně, protože řada z nich je rozpracována detailně a s jasným cílem realizovat je v praxi. Českobudějovické jednání mělo poněkud odlišný charakter, okruhů se projednávalo více, ale méně do hloubky. Synodní závěry však naléhavěji odráží dobové problémy kněžstva a církve jako instituce, která bude muset v nastávajícím období obstát v rychle se sekularizující společnosti. Ostatně už sama projednávaná témata naznačují, že sekularizace začala v určité míře pronikat i do každodenního života na faře.

Odlišná volba témat i způsob jejich projednávání v obou diecézích byly bezpochyby ovlivněny osobnostmi biskupů, kteří stáli v jejich čele. Ačkoliv královéhradecký biskup Karel Boromejský Hanl byl příkladem vzorného a starostlivého správce své diecéze, jeho postoj k aktuálním problémům, s nimiž se společnost a potažmo církve ve druhé polovině 19. století potýkala, byl konzervativní. Dobře si pamatoval bouřlivou atmosféru revoluce 1848, která panovala nejen v Hradci Králové, ale především v Chrasti, kde se nacházelo letní sídlo královéhradeckých biskupů. Za revoluce byl biskup konfrontován s místními gardisty, kteří se domnívali, že na zámku ukrývá knížete Auersperga, který kvůli vzbouřencům přechnul ze svého sídla v nedalekých Slatiňanech. Největším zklamáním však pro něho bylo to, že se řada mladých českých duchovních přidala na stranu revoluce. V této bouřlivé době si začal uvědomovat, že ačkoliv se cítil být řádným zemským vlastencem, jeho německý původ ho stavěl do poněkud komplikované situace. Těžce nesl také to, že se zrušením roboty přišel chrastecký velkostatek o značnou část příjmů, což vnímal jako ztrátu společenských privilegií.⁶²⁾ Tyto okolnosti ovlivňovaly Hanlův náhled na postavení církve a charakter a potřebu změn, které měla synoda přinést. Proto i když nijak nebránil demokratické volbě témat, o čemž svědčí protokoly z vikariátních konferencí, závěry synodních jednání nepřinesly žádné převratné změny.

Českobudějovický biskup Jan Valerián Jirsík byl o dekádu mladším kolegou Hanla, revoluci prožil ještě jako student a z jeho pozdějšího působení je zjevné, že mu některé revoluční ideje byly přinejmenším sympatické. Konzervativnímu směřování církve tak, jak bylo nastoleno v 50. letech, se sice přizpůsobil, bezpochyby mu ale nebylo blízké, o čemž

62) J. CROŤ, *Královéhradečtí biskupové*, s. 194n.

svědčí jeho pozdější účast na jednání I. vatikánského koncilu, kde raději opustil jednání, než by souhlasil s dogmatem o papežské neomylnosti.⁶³⁾ Po nastolení ústavnosti byl aktivním účastníkem jednání v českém zemském sněmu i poslancem říšské rady. Hlavními zájmy biskupa Jirsíka byly pastorační a charitativní činnost a školství, což se do určité míry projevilo i v závěrech českobudějovické synody, kde je preferována problematika přicházející „zdola“, tedy od řadových kněží, jež reflektuje rozevírající se nůžky mezi konzervativním přístupem církve a sekularizující se společností. To se projevilo důrazem na projednávání pastoračních a liturgických témat, na problematiku poskytování svátostí a postavení kněze ve farní komunitě.

Ačkoliv nelze pominout konzervativní charakter synodního sněmování, alespoň z některých náznaků je patrné, že v době nástupu modernity se měnila i církev. Synody směřovaly nejen k upevnění názorové jednoty a disciplíny uvnitř církve, ale posilovaly i její demokratizaci, neboť dávaly prostor pro vyjádření farnímu kléru, který stál v církevní hierarchii nejnižší. Zároveň také přinášely nová témata, která se dotýkala problémů, jež sužovaly modernizující se společnost, a snažila se je, byť svěbytným způsobem, řešit. Body týkající se vzdělávání učitelů a sociálních problémů mládeže lze v určitém ohledu považovat za progresivní, naznačují počínající snahy církve o aktivitu v sociální oblasti, která bude plně podpořena v závěru století za pontifikátu papeže Lva XIII. prostřednictvím encykliky *Rerum novarum*. Je ovšem nutno přiznat, že ve většině ostatních ustanovení byly postoje církve konzervativní. Naděje na obrodu zevnitř, kterou synody ve své době představovaly, vzala za své se silícím ultramontanismem, který převládl na počátku 70. let 19. století. To dosvědčuje i postupné odumírání slibně započatého synodního procesu. V královéhradecké diecézi byla synoda v roce 1863 na dlouhou dobu poslední, neboť po zbytek 19. století se zde žádná další nekonala, podobně jako v litoměřickém biskupství. V Praze se diecézní synoda opakovala ještě v roce 1873, v Českých Budějovicích v roce 1872 a znovu v roce 1875, což bylo především zásluhou pečlivého biskupa Jana Valeriána Jirsíka. Tyto synody však už měly poněkud jiný charakter, především hodnotily pokoncilní situaci. Žádné další sněmy se až do konce 19. století nekonaly, a tak institut diecézních synod v příštích čtyřech dekadách splouvaly už pouze vikariátní konference.⁶⁴⁾

63) J. KADLEC, *Jan Valerián Jirsík*, s. 36–42.

64) První diecézní synoda ve 20. století se konala až v roce 1909 v brněnském biskupství, další v roce 1913 v Českých Budějovicích. M. RABAN, *Sněm české katolické církve*, s. 82n.

THE RESTORATION OF DIOCESE SYNODS IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY – THE EXAMPLE OF THE HRADEC KRÁLOVÉ AND ČESKÉ BUDĚJOVICE DIOCESES

This article explores the restoration of the tradition of Catholic synods at diocese level; these assemblies were reinstated in the Habsburg Monarchy following the Concordat of 1855. During the Middle Ages, synods were an important element in the structure of the Church; their primary role was to determine the wording of the liturgy. However, during the Early Modern era their role was progressively reduced. The last synods in Bohemia and Moravia were held at the end of the 16th century in connection with the implementation of the results of the Council of Trent. Convening synods became increasingly problematic mainly due to the growing centralization of the Catholic Church, which keenly opposed centrifugal tendencies (such as Gallicanism or Febronianism). However, the rise of ultramontanism during the second half of the 19th century enabled the Church to reinforce its position, and as part of its concept for pastoral and disciplinary restoration, it began to support the revival of the former tradition of traditional provincial synods.

In 1860 Cardinal Friedrich Prince zu Schwarzenberg convened a Prague provincial synod whose conclusions were implemented at the level of individual dioceses. This article takes the examples of the dioceses of Hradec Králové and České Budějovice to show how synods were planned and organized and to what extent they were in accord with the conclusions of the Prague synod. A comparison between these two dioceses provides an insight into how the synodal process was implemented at the lowest level.

Although the restoration of diocese-level synods can be viewed as a step towards the modernization of the Church, enabling the lowest levels of the ecclesiastical hierarchy to respond to current issues, the results of the synods in the 1860s in fact confirm the predominance of a conservative approach to contemporary social developments. The article draws on sources held in the archives of the two dioceses as well as on Catholic journalism dating from the era under investigation (a journal for members of the clergy and the *Acta Curiae* of the Hradec Králové diocese).